

تحلیلی از کنش اجتماعی مبتنی بر اندیشه شیخ اشراق

سعید حسن‌زاده*

دانشجوی دکتری حکمت متعالیه، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران | saeed.hassanzade@gmail.com

چکیده

کنش اجتماعی یکی از مفاهیم اساسی در علوم اجتماعی است. چستی کنش اجتماعی در بسیاری از مسائل علوم اجتماعی تأثیر می‌گذارد. در این مقاله تلاش می‌شود با استفاده از اندیشه شیخ اشراق به چستی کنش اجتماعی پرداخته شود. چگونگی فاعلیت انسان برای کنش، تمایز فعل بالذات و بالعرض، و ملاک تعدد کنش در نگاه شیخ اشراق از جمله اصولی هستند که بر اساس آن‌ها می‌توان تحلیلی از کنش اجتماعی ارائه نمود. در نگاه سهروردی فاعلیت انسان برای کنش فاعلیت بالقصد است. فاعلیت بالقصد می‌تواند بالذات و یا بالعرض باشد و به تبع می‌توان سخن از کنش بالذات و بالعرض به میان آورد. کنش بالعرض فعلی است که مبادی فعل بالقصد یعنی علم، اراده، شوق و غرض به آن تعلق گرفته است ولی فاعل حقیقتاً آن را ایجاد نکرده است. شیخ اشراق حداقل سه ملاک برای تعدد کنش ارائه می‌کند: تعدد غرض، تعدد اراده و تعدد قابل. با توجه به سه اصل مذکور و سایر اندیشه‌های شیخ اشراق کنش اجتماعی کنشی است که (۱) فاعل از انجام آن کنش به غرضی در نسبت با دیگری دست پیدا می‌کند و یا (۲) به صورت عالمانه و عامدانه منجر به اثر در نفس دیگری می‌شود و یا (۳) دیگری در تصور کنش اخذ شده است. اگر کنش در دیگری اثر بگذارد ولی فاعل نسبت به آن تصویری نداشته باشد و آن را اراده نکرده باشد کنش اجتماعی نیست. تأثیر در نفس دیگری لزوماً همراه با تأثیر در آگاهی اوست چرا که در نگاه سهروردی نفس به خود و حالات خود علم حضوری دارد. اگر کنش صرفاً در جنبه‌های بدنی و مادی دیگری تأثیر داشته باشد کنش اجتماعی نیست.

کلیدواژه‌ها: کنش اجتماعی، شیخ اشراق، فلسفه علوم اجتماعی